

Ks. Marek STAROWIEYSKI

TEKSTY DO POZNANIA LEGENDY JUDASZA

Materiały do poznania legendy i kultu Apostołów (4)

Treść: I. Wstęp; II. Bibliografia, III. Apokryficzne teksty o Judaszu (Antologia tekstów).

I. Wstęp

Postać Judasza pojawia się dość rzadko w polskiej literaturze teologicznej. Znajdujemy w niej ważny artykuł ks. prof. C. Bartnika oraz kilka artykułów w tomie *Ethosu* z 2004 oraz kilka innych rozrzuconych po różnych publikacjach, zawierających mniej lub bardziej ważne dywagacje teologiczne, natomiast legenda Judasza pojawia się niemalże wyłącznie w artykułach poświęconych ikonografii Judasza i jego obrazu w literaturze. Trudno jest jednak prowadzić badania nad postacią Judasza w sztuce czy literaturze bez opracowania uprzedniego jego legendy.

Postać Judasza jest spotykana bardzo często w przedstawieniach ikonograficznych, natomiast w ostatnich czasach szczególnie powstała w różnych językach duża ilość dzieł literackich poświęconych jego postaci, i to często dzieł pisarzy najwyższej klasy, co K.H. Rostworowski czy M. Pagnol, choć bywają też utwory wyraźnie słabsze. Wydaje się, że przebadanie problemu Judasza w literaturze współczesnej mogłoby przynieść ciekawe rezultaty. Równocześnie jednak spotykamy pośród biblistów współczesnych silny nurt negujący istnienie historyczne tegoż Apostoła.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie Judasza w literaturze apokryficznej pierwszych wieków. Po bardzo ogólnym omówieniu postaci Judasza i podaniu w Bibliografii podstawowej, przynajmniej, literatury na jego temat, przedstawiamy antologię starożytnych tekstów apokryficznych - z dołączonym do nich fragmentem średniowiecznej *Podróży św. Brendana* - dotyczących postaci Judasza. Część z tych tekstów była już tłumaczona w kolejnych tomach *Apokryfów Nowego Testamentu*, inne zostały przełożone po raz pierwszy. Pojawienie się wśród nich fragmentu ze *Złotej Legendy* Jakuba de Voragine, a więc utworu z XIII w. jest o tyle usprawiedliwione, że zawiera ona najstarszy zapis całościowy legendy Judasza i opiera się on na zaginionej dzisiaj historii Judasza.

Artykuł ten nie pretenduje do kompletnego wyczerpania tematu. Podaje on, nim ukaże się tom II *Apokryfów Nowego Testamentu*, zestaw tekstów o Judaszu, które mogą dopomóc historykom literatury i sztuki w pracy nad badaniami tradycji literackich i artystycznych w sztuce i literaturze średniowiecznej.

JUDASZ W PIŚMIE ŚW.¹ O postaci Judasza niewiele można powiedzieć na podstawie Pisma Św., dokładniej *Ewangelii* i *Dziejów Apostolskich*, gdzie tylko jest o nim mowa. Są to wiadomości liczne, ale jednak wrywkowe i dość trudno ułożyć je w logiczną całość.

Judasz był synem Szymona, zwanego Iszkariotą (*mąż z Kariothu?*). O ile to słowo pochodzi od miejscowości Karioth w południowej Judei (koło Hebronu), mielibyśmy do czynienia z jedynym Apostołem pochodzącym z Judei a nie z Galilei jak reszta. Jednak znaczenie słowa "Iszkariot" tłumaczone jest na wiele sposobów i dalecy jesteśmy definitywnego wyjaśnienia go.

Został powołany przez Jezusa do grona Dwunastu, a na listach Apostołów figuruje zawsze jako ostatni z zaznaczeniem, że to on wydał Jezusa. Był skarbnikiem grona apostoelskiego (*miał pieczę nad trzosem*) i miał wykonywać tę funkcję nieuczciwie (*był złodziejem*), co wy pływało z żądzy pieniędzy. Na uczcie u Szymona Faryzeusza czyni cierpkie uwagi na temat wylania wonnego olejku na głowę Jezusa - lepiej byłoby bowiem go sprzedać a pieniądze rozdać ubogim²

Wydał Jezusa za niewielką ale bogatą symbolicznie, cenę trzydziestu srebrników³; trudno jest jednak zrozumieć dokładnie powodów jego zdrady: Łukasz mówi, że uczynił to pod wpływem szatana. Był obecny na Ostatniej Wieczerzy - opuszcza ją, skoro poznał, że Jezus wie o jego zdradzie. To on doprowadził oprawców do Ogrodu Oliwnego i pocałunkiem wskazał im Jezusa. Zrozumiawszy, co zrobił, przejęty żalem oddał pieniądze kapłanom; gdy ci jednak nie chcieli ich przyjąć, porzucił je w świątyni - będą przeznaczone na zakup ziemi na cmentarz dla pielgrzymów (*Pole krwi, Hakeldamach*)⁴ - wychodzi i dokonuje samobójstwa: wiesza się i rozpękł się na połowę; koniec jego przewidział Psalmista⁵ Na jego miejsce, dla dopełnienia liczby Dwunastu, zostaje wybrany Maciej.

Osąd Judasza zawarty w Nowym Testamencie jest surowy: nazwany jest złodziejem, synem zatracenia, zdrajcą, stwierdza się, że działał przez niego Szatan⁶, a Jezus mówi, że lepiej byłoby, gdyby się nie narodził. A równocześnie sam Jezus, mimo że Judasz sprzeniewierzył się swemu powołaniu, potwierdza jego znaczenie w historii zbawienia i stwierdza, że wybrał go, by na nim spełniły się Pisma⁷

JUDASZ W APOKRYFACH NOWEGO TESTAMENTU. Postać Judasza występuje w apokryfach NT stosunkowo rzadko, i pojawia się w dwojaki sposób: samodzielnie lub też

¹ Judasz w Piśmie św. por. P.C. BOSAK, *Słownik-konkordancja osób Nowego Testamentu*, Poznań 1991, 245-250. Por. Mt 10,4; 26,25. 47; 27, 3; Mk 3,19; 14; 10,43; Łk 6,16; 22,3. 47n.; J 6,71; 12,14; 13,2. 26. 29; 18,2n.; Dz 1,16.25. J.B. SZLAGA, "Co pismo św. mówi o zdradzie Judasza?" *Ethos* 17(2004) 89-98; H. ORDON, *Anatomia Judaszowej zdrady, tamże*, 98-110.

² Por. J 12,4-6.

³ Por. Za 11,12n.; Jr 18,2n.; 32,6-15.

⁴ Wg Dz 1,18 sam Judasz zakupił ziemię.

⁵ Por. Dz 1,16. 20; Ps 69,26; 109,8.

⁶ Por. J 13,26; Łk 22,3.

⁷ Por. J 13,18; Ps 41,10.

jest wprowadzona do apokryfów na marginesie dziejów Jezusa. Jeśli chodzi o pierwszy przypadek, to mamy tu *Ewangelię Judasza* oraz jego *Żywot* łaciński.

Kult Judasza istniał prawdopodobnie w grupach w pierwszych wiekach chrześcijaństwa w gnostyckich kaititów i ofitów i z tych kręgów pochodzi *Ewangelia Judasza*⁸, utwór powstały przed 180 rokiem, z którego zachowały się tylko trzy zdania (Ireneusza, II/III w. Epifaniasza IV w. i Teodoretę z Cyru V w.)⁹ Możemy z nich wywnioskować, że był on w niej przedstawiony jako doskonały gnostyk, który posiadał wiedzę doskonałą i otrzymał od Chrystusa objawienia. Być może ta *Ewangelia* zawierała opis męki Chrystusa z podkreśleniem roli zdrady Judasza. Taki pozytywny obraz Judasza przedstawia często literatura współczesna, jak np. N. Kazantzakis, M. Pagnol czy H. Panas.

Innym utworem przedstawiającym Judasza dla niego samego jest jego życiorys zawarty w jakiejś bliżej nieznannej *Historii apokryficznej*. Posiadamy go w kilku wersjach. Powstał prawdopodobnie w języku greckim (częste odniesienia do mitologii greckiej), która jednak się nie zachowała, ale najbardziej znaną jego wersją podaje łacińska *Złota Legenda* dominikanina Jakuba de Voragine (XIII)¹⁰ Obraz Judasza jest tu kompletnie negatywny i przedstawiono go przy pomocy obrazów najbardziej negatywnych wziętych zarówno ze Starego Testamentu jak i mitologii greckiej. Żywot Judasza znajduje się w Żywocie Macieja, co nie dziwi, jako że Maciej zajął miejsce Judasza w Kolegium Apostolskim. Natomiast ciekaw jest kompozycja: występuje tu żywot w żywocie. Legenda św. Macieja rozwijała się w środowisku Trewiru, gdzie miały znajdować się relikwie Apostoła. Legenda Judasza opiera się tu na elementach dawniejszych, może jednak nie tak bardzo dawnych, jako że motyw kazirodstwa spotykamy w ówczesnej hagiografii a jego potępienie znajdujemy w tekstach prawnych reformy gregoriańskiej¹¹

Królowa Ciborea miała sen, że prodzi dziecko, które przyniesie nieszczęście dla Izraela. Po urodzeniu dziecka wraz mężem, Rubenem, postanawiają zgładzić dziecko, wkładają do koszyczka i wrzucają w morze. Dziecko dopływa do wyspy Skariot, gdzie znajduje je bezpłodna królowa kraju - udaje więc, że je porodziła i uznaje je za swoje dziecko, wkrótce jednak potem rodzi własne dziecko. Judasz maltretuje swojego domniemanego brata a w końcu go zabija i ucieka do Jerozolimy gdzie oddaje się na służbę do Piłata, którego ogród graniczy z ogrodem Rubena. Piłat pragnie jabłek z tego ogrodu i wysyła po nie Judasza, ten wdaje się w bójkę z Rubenem i zabija go, a Piłat oddaje mu posiadłość Rubena wraz z żoną. Wychodzi jednak na jaw, że jest jej synem i że zabił swojego ojca, i za jej namową ucieka do Jezusa. Nie trudno tu nie dostrzec w tej i w jej wersjach innych elementów biblijnych: zabójstwa Abla, historii winnicy Nabota i klasycznych: historii króla Edypa¹² oraz Hekuby i Parysa.

⁸ Por. ANT 1/1, 124. Tekst 3c.

⁹ Por. ANT 1/1, 124. *Ewangelia Judasza* wspomniana jest w *Samarytańskim Spisie Ewangelii Apokryficznych* z XII w., por. ANT 1/1, 82.

¹⁰ Jakub DE VORAGINE, *Złota legenda*, tl. J. Pleziowa, Warszawa 1955, 137-139, 699n.; w życiorysie św. Macieja. Tekst I.

¹¹ Por. *La légende dorée*, éd. A. Borreau, Paris 2004, 1180n.

¹² Por. L. EDMUNDS, "Oedipus in the Middle Age", *Antike nd Abendland* 22(1976) 149nn.

Obok tych dwóch utworów spotykamy inne, ściśle włączone w apokryfy Nowego Testamentu a więc związane z postacią Jezusa.

*Arabska Ewangelia dzieciństwa*¹³ opowiada o dzieciństwie Judasza, agresywnego dzięki opętaniu przez szatana. Matka zaniosiła go do Jezusa; nie zdołał go ugryźć ale uderzył go w bok - w miejsce, które na krzyżu przebili Żydzi włócznią; wtedy opuścił go szatan i uciekł. Według *Opowiadania o Józefie z Arymatei* był on synem brata Kajfasza¹⁴, natomiast legendy orientalne oraz Jan z Hildesheim, opowiadają, że Melchior, jeden spośród Trzech Króli miał dać Świętej Rodzinie trzydzieści srebrników, które następnie zgubiła, znalazł je beduin i dał kapłanom a ci z kolei - Judaszowi¹⁵

O życiu jęgo apokryfy mówią bardzo mało. Judasz nie został dopuszczony przez Jezusa do rozdzielania chleba w czasie cudownego rozmnożenia¹⁶ i miał wątpliwości co do wiary¹⁷. Wedle etiopskiego *Męczeństwa Pilata* był on szwagrem Barabasa: Obydwaj miłowali pieniądze, a żonie Judasza nalegała, by Jezus sprawił wypuszczenie brata, gdy zaś Jezus tego nie uczynił, poszła do żon starszyny żydowskiej i oskarżyła Jezusa¹⁸. Żona Judasza, ponadto, wedle koptyjskiej *Księgi Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa przez Apostoła Bartłomieja* miała być niańka syna Józefa z Arymatei; gdy Judasz wziął trzydzieści srebrników, siedmiomiesięczny malec zawołał do ojca, by go wziął z rąk tej kobiety drapieżnej, co też się stało¹⁹. *Ewangelia Gruzińska* opowiada o zdradzie Judasza wedle opowieści ewangelijnej dodając tylko jeden znaczący szczegół, że Judasz ucałował Jezusa w kolano²⁰

W niektórych rękopisach *Ewangelii Nikodema*²¹ figuruje opowieść o kogucie: Judasz wraca do domu dręczony wyrzutami sumienia: opowiada żonie, że zdradził Jezusa, a ten zmartwychwstał, na co żona mu odpowiada, że Jezus tak zmartwychwstał, jak zapieje kogut pieczony na rożnie: wtedy kogut bije skrzydłami i zaczyna piąć. Legenda ta istnieje w licznych formach, szczególnie w tradycji ludowej, z udziałem i bez udziału Judasza. Mamy tu do czynienia z jednym z wariantów opowiadania o kogucie, występującym stosunkowo często w literaturze apokryficznej.

W *Opowiadaniu Józefa z Arymatei* znajdujemy dość chaotyczne opowiadanie o wykradzeniu Żydom świętych ksiąg w świątyni i o Judaszu, który wskazuje na Jezusa jako winnego²². Być może jest to opowiadanie teologiczne: Jezus ukradł Żydom święte księgi to znaczy przywłaszczył dla nowej nauki ich treść. Niemniej chaotyczne jest

¹³ 35, ANT 1/1, 422n. Tekst 2.

¹⁴ 1,3. ANT 1/2, 742. Tekst 4b.

¹⁵ Por. ANT 1/1, 345. Tekst 4b.

¹⁶ Por. Tekst 3b..

¹⁷ Por. ANT 1/1, 94. Agrafon Papiasza cytowany przez św. Ireneusza. Tekst 3a.

¹⁸ ANT 1/2, 715. Tekst 4e.

¹⁹ 2,2, w: *L'Evangile de Barthélemy*, trad. J.D.Kaestli, P.Chenix, Apocryphes I, Turnhout 1993, 177n. Tekst 4a.

²⁰ 22, ANT 1/1, 223.

²¹ ANT 1/2, 666-668. Tekst 4c.

²² 3, ANT 1/2, 741-743. Tekst 4d.

opowiadanie o Judaszu zawarte w koptyjskich *Dziejach Andrzeja i Pawła*: Judasz opowiada Pawłowi, jak po zdradzie Jezus mu przebaczył, ale on oddał hołd szatanowi: szukał wtedy Jezusa, ale Jego już zaarrestowano; wtedy powiesił się, by spotkać Jezusa w Amentę, ale Jezus go tam pozostawił, co z kolei spowodowało przechwałki szatana, że przynajmniej jednej duszy Jezus im nie zabrał²³

Wreszcie muzułmańska *Ewangelia Barnaby*²⁴ rozwija i komentuje w barwnym i obszernym opowiadaniu wiersz *Koranu*: *Zabiliśmy Mesjasza, Jezusa, syna Maryi, posłańca Boga' - podczas gdy oni ani Go nie zabili, ani Go nie ukrzyżowali, tylko im się tak zdawało; i, zaprawdę, ci, którzy różnią się w tej sprawie, są z pewnością w zwątpieniu; oni nie mają o tym żadnej wiedzy; idą tylko za przypuszczeniem; oni Go nie zabili z pewnością. Przeciwnie! Wyniósł Go dobry Bóg do siebie!*²⁵; Jezus nie cierpiał ani nie zmartwychwstał - za niego został porwany i umęczony Judasz, a jego ciało złożone do grobu ukradli jego uczniowie; Jezus natomiast został wzięty do nieba z powrotem sprowadzili go aniołowie, by ukazać się Maryi na tym polega Jego zmartwychwstanie.

Jeśli chodzi o pobyt Judasza w piekle motyw ten pojawia się dopiero we wczesnym średniowieczu, gdzieś około VIII w.: w greckiej *II Apokalipsie Jana*²⁶ (Judasza w rzece ognistej) oraz w koptyjskiej *Księdze Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa przez Apostoła Bartłomieja*²⁷, gdzie występuje po raz pierwszy trójka Kain, Herod i Judasz. Od tego okresu motyw Judasza przebywającego na dnie piekła, jak u Dantego²⁸, staje się jednym z częstych elementów w literaturze. Barwny opis kar Judasza oraz zwolnienia czasowego z tych kar daje irlandzkie opowiadanie o żegludze św. Brendana z IX w.²⁹, które zamyka niniejszą antologię tekstów.

Badając zestawione tu najważniejsze teksty apokryficzne dotyczące Judasza stwierdzamy ich wielką różnorodność i jak się wydaje, nie powiązanie logiczne; nie pochodzą, jak się wydaje z jednej całości. Czy więc istniała jakaś jednorodna legenda Judasza w starożytności chrześcijańskiej? Wydaje się, że nie, a każdym razie nie posiadamy jej śladów. Legenda Judasza powstaje natomiast w średniowieczu. Niemniej potrzebna jest dokładniejsza kwerenda wszystkich źródeł starożytnych na temat Judasza, by móc sformułować ostateczne wnioski.

²³ Tekst 4g.

²⁴ ANT 1/1, 255-261. Tekst 4f.

²⁵ *Koran*, 4.157n., przekł. J. Bielawski, Warszawa 1986. 121n.

²⁶ 3, ANT 3, 306.

²⁷ 7,4. w: *L'Evangile de Barthélemy*, dz. cyt. 193. Tekst 5a.

²⁸ *Piekło* 34,61n.

²⁹ *Żegluga św. Brendana Opata* 25, tł. I. Lewandowski, opr. J. Strzelczyk, Poznań 1992, 149-153. Tekst 5b.

II. BIBLIOGRAFIA

Stan badań bibliografia: H.J. KLAUCK, *Judas der "Verräter"? Eine exegetische und wirkungsgeschichtliche Studie*, ANRW 2, 26,1,1992,716-740.

Wydania: A.S. NAPIER, *History of Holy Rood-Tree*, London 1894, 68-79; P. LEHMAN, *Judas Ischarioth in der lateinischen Legendenüberlieferung des Mittelalters*, *Studi Medievali* 1930, 313-344 (dwa żywoty wierszem); V. ISTRIN, *Die griechische Version der Judas-Legende*, *Archiv für slavische Philologie*, 20(1898) 605-612; *La Leggenda di Vergogna... Leggenda di Giuda* (testo Italiano antico in prosa, francese antico in verso), Bologna 1969.

Opracowania: D. BERGAMASCHI, *Giuda Iscariota nella leggenda, nella tradizione e nella Bibbia*, Roma 1909; L.G. LEVY, *Que Judas traître n'a jamais existait*, *Les droits de l'homme* 1911; R.B. HALAS, *Judas Iscariot. A Scriptural and Theological Study of his Person, his Death and his Eternal Lot*, Washington 1946; G. BUCHHEIT, *Judas Iskariot: Legende, Geschichte, Deutung*, Gütersloh 1954; P. BENOIT, *La morte di Giuda*, Roma 1964; J.A. MORIN, *Les deux derniers Douze: Simon le Zélate et Judas Iscariôth*, *RevBibl* 80(1973) 332-358; F. MANNS, *Un midrasch chrétien: le récit de la morte de Judas*, *RevScRel* 54(1980) 197-203; W. VOGLER, *Judas Iskarioth. Untersuchungen zu Tradition und Redaktion von Texten des NT und ausserkanonischen Schriften*, 1983 (bibl.); G. SCHWARTZ, *Jesus und Judas. Aramaitische Untersuchungen zur Jesus-Judas Überlieferung*, 1988 (bibliogr.); A. BOUREAU, *L'inceste de Judas et la naissance de l'antisémitisme*, w: *L'Événement sans fins. Récit et christianisme au Moyen-Age*, Paris 1993, 209-230; M. CENTINI, *Giuda Iscariota*, Genova 2002 (bibl.).

Ikonografia: W. PORTE, *Judas Ischariot in der bildenden Kunst*, Berlin 1883; L.H. JURSCH, *Judas Iskariot in der Kunst*, *WissenschZeitschr* 2(1952-1953)101-105; M. PERRAYMOND, *L'iconografia di Giuda Iscariota ed i suoi risvolti evangelici*, *Studi e materiali di storia delle religioni* 56(1990-1991) 67-92; R. SCHNITZLER, *Der Tod des Judas. Ein Beitrag zur Ikonographie des Selbstmordes im Mittelalter*, w: *Mundus in Imagine, FS K. Schreiner*, München 1996, 219-245; J. BOBSON, *Images of Judas Iscariot in Late Medieval Italy*, *Papers of British School at Rome*, 68(2000) 396n.; M.U. MAZURCZAK, *Judas w sztuce. W kręgu obrazowania zdrady w malarstwie europejskim*, *Ethos* 17(2000), 123-139; B. FABIANI, *Judas w malarstwie nowożytnym*, tamże 140-147; A. RÓŻYCKA BRYZEK, *Judas zaprzędany diabłu (we freskach kaplica zamkowej w Lublinie)*, tamże 148-156.

Literatura: W. CREIZENACH, *Judas Iskarioth in Legende und Sage des Mittelalters*, Halle 1875; A.S. NAPIER, *History of the Holy Rood-tree*, Lo 1894, 68-70; H. FREITAG, *Judas Iskariot in der Wissenschaft, Dichtung und bildenden Kunst*, *Prot. Theol* 1896; E.K. RAND, *Mediaeval Lives of Judas Iscarioth*, w: *Anniversary Papers Collegues and Pupils of G.L. Kittedge*, Boston-London 1913, 305n.; R. FULCHÉ-DELBOSC, *La légende de Judas Iscariote*, *RevHispan* 36(1916) 135-149; A.P.F. BAUM, *The English Ballad of Judas Iscariot*, *Public. of the Modern Language Association of America*, 31(1916) 181-189; TENŽE, *The Medieval Legends of Judas Iscariot*, Tamże 481-632; P. LEHMAN, *Judas Ischarioth in der lateinischen Legendenüberlieferung des Mittelalters*, *Studi Medievali* 1930, 289-346; K. BOKLUND-LAGOPOULOU, *Judas, the First English Ballad*, *Medium Aevum* 62(1933), 20-34; F. RAPP, *Untersu-*

chungen zu den Apokryphen des Österreichisches Nationalbibliothek, Wiener slavistischen Jahrbuch, 6(1957-1958), 5-34; TENŽE, *Zur Judasüberlieferung des ksl. Übersetzung der Ermeneia eis to kata Mathian Euangelion, des Erzbischofs Theophylaktos*, tamže 7(1959) 44-48; L. KRETZENBACHER, "Verkauft um dreissig Silberlinge" *Apokryphen und Legenden um den Judasverrat*, *Archives suisses des traditions populaires* 57(1961), 1-17; E. CERULLI, *La Regina Saba e la tradizione dei trenta denari in un testo catalano del XV secolo*, *Rendiconti dell'Accad. Nazion dei Lincei*, 8,23,1968; M.A. STOUCK, *A Reading of the Middle English "Judas"*, *JournEnglGermPhilolog* 89(1980) 188-198; P. DINZELBACHER, *Judastraditionen*, Wien 1977; P.A. DEPROOST, "La mort de Judas dans l'Historia Apostolica d'Arator" (I,83-102), *REA* 25(1989)135-150; K. WOLF, "The Judas Legend in Scandinavia", *JourEnglGermPhilol* 88(1989) 463-476; W. PUCHNER, *Studien zur Kulturkontext der liturgischen Szene. Lazarus u. Judas als religiöse Volksfiguren in Bild und Brauch, Lied und Legende Südosteuropas*, 1-2, *Dankschriften des österr Akad. d. Wissenschaften, Phil-hist. Klasse* 216, 1991; M.A. ALBERT, "Judas Iscariot, ou les avatares littéraires du douzième apôtre (Leonid Andreev, Maksimilian Volsin, Paul Claudel)", *RevEtSlav* 7(1999) 359-375; B. LEAN, "A Christian Epitaph, The Curse of Judas Iscariot", *OCP* 58(1992) 241-244; P.W. VAN DER HOORST, "A Note on the Judas Curse in Early Christian Inscription", *OCP* 1993, 211-215; T. GÄRTNER, *Der Selbstmord des Judas Iscariot bei Milo von St. Amand*, *Eranos* 2000, 123-127; A. BRUSEWICZ, "Edypowe motywy w średniowiecznej legendzie o Judaszu", w: *Z antycznego świata: Religio, Cultus, Homines*, Toruń 2000, 257-263; R. ZAJĄCZKOWSKI, "Literackie profile Judasza", *Ethos* 17(2000), 314-334.

III. APOKRYFICZNE TEKSTY O JUDASZU

1. Narodziny i historia Judasza według *Złotej Legendy*, Jakuba de Voragine³⁰

W pewnej apokryficznej historii³¹ czytamy, że żył w Jerozolimie pewien mąż imieniem Ruben, inaczej zwany Szymon, pochodzący z plemienia Dan czy też, jak chce Hieronim, z plemienia Isachar. Miał on żonę imieniem Cyborea. Otóż pewnej nocy, gdy oddali sobie powinność małżeńską, Cyborea zasnęła i miała sen, który następnie przerażona powiedziała wśród jęków i westchnień swemu mężowi w tych słowach: "Śniło mi się, że urodziłam syna - zbrodniarza, który stał się przyczyną zagłady całego narodu" Na to Ruben: "Wstrętną rzecz mówisz, niegodną nawet opowiadania, chyba zły duch zmaćcił twój umysł" Ona jednak odrzekła: "Jeśli rzeczywiście poczuje, żem poczęła i rodzę syna, to będzie znak, że nie był to zły duch, lecz objawienie prawdy". Gdy nadszedł jej czas, urodziła rzeczywiście syna.

Rodzice przerazili się bardzo i poczęli zastanawiać się, co mają z nim zrobić. Wzdrygali się bowiem przed zabiciem dziecka, a z drugiej strony nie chcieli żywić niszczyciela własnego narodu. Włożyli więc chłopca do koszyczka i puścili na morze, a fale wyrzuciły go na wyspę zwaną Skariot³² Od niej Judasz otrzymał imię Skarioty.

Królowa tego kraju, która była bezdzietna, wyszła właśnie na przechadzkę na brzeg morza, a ujrawszy wyrzucony przez fale morskie koszyczek kazała go otworzyć i znalazła w nim pięknego chłopczyka³³ Westchnęła wtedy i powiedziała: "O, gdybym to ja miała takie dziecko, aby kraj mój nie pozostał bez następcy tronu!" Kazała więc potajemnie karmić dziecko, a sama udawała, że jest ciężarna. Na koniec skłamała, że urodziła syna i po całym kraju rozeszła się ta radosna wieść. Król cieszył się niezmiernie z narodzenia potomka, a podobnie i cały lud bardzo się radował. Wychowano więc chłopca stosownie do jego królewskiego stanu, ale po niedługim czasie królowa istotnie poczęła i w swoim czasie urodziła syna. Gdy obaj chłopcy odrośli trochę, często bawili się razem. Judasz jednak ciągle dokuczał królewskiemu synowi, krzywdził go i zmuszał do płaczu. Królowa tedy martwiła się i coraz częściej biła Judasza, ponieważ wiedziała, że nie jest jej synem, ale on i tak nie przestawał dokuczać królewiczowi. Wreszcie rzecz cała wykryła się i stało się wiadome, że Judasz nie jest prawdziwym synem królowej, ale dzieckiem znalezionym. Wówczas Judasz ogarnięty gwałtownym wstydem zabił potajemnie swego przybranego brata, syna królewskiego³⁴ Obawiając się zaś kary śmierci za swoją zbrodnię, uciekł do Jerozolimy z ludźmi wiozącymi danię³⁵ i wstąpił na służbę Piłata, ówczesnego namiestnika.

³⁰ Jakub DE VORAGINE, *Złota legenda*, 41. *Maciej*, tł. J. Pleziowa, Warszawa 1955, 137-139, 699n.

³¹ *Tajemnicza Historia apokryficzna*, z której Jakub czerpie materiał do opowiadań o Judaszu, Piłacie, Jozefie Flawiuszu i Neronie; być może jest to tekst opublikowany przez E. Steinmeyer, w: *Münchener Museum für Philologie des Mittelalters und Renaissance* 3(1926) 157-166.

³² Wyspa nieznaną.

³³ Por. odnalezienie Mojżesza, Wj 2,1-2.

³⁴ Sposób przedstawienia tego wydarzenia przypomina historię Kaina i Abla, Rdz 4, Inn..

³⁵ Nawiązanie do daniny, którą Żydzi składali dla świątyni jerozolimskiej.

A ponieważ, jak ludzie mówią, swój do swego ciągnie, więc i Piłat stwierdził, że charakter Judasza nader mu odpowiada i bardzo go polubił. Rządził tedy Judasz całym dworem Piłata i wszystko tam działo się według jego woli. Pewnego dnia Piłat spoglądając z okien swego pałacu na sąsiedni sad owocowy, uczuł tak wielką chęć skosztowania jabłek z tego sadu, że aż osłabł³⁶ Sad ten należał do Rubena, ojca Judasza, który jednak nie poznawał syna, podobnie jak Judasz nie poznawał ojca. Ruben bowiem sądził, że syn jego zginął w falach morskich, Judasz zaś nie widział zupełnie, kim był jego ojciec, ani gdzie była jego ojczyzna.

Otóż Piłat przywoławszy Judasza rzekł: "Tak bardzo pragnę tych owoców, że umrę, jeśli ich nie dostanę"³⁷ Pobiegnął więc Judasz do sadu i prędko zerwał jabłka. Wtedy nadszedł Ruben i zobaczył Judasza zrywającego jabłka. Obaj starli się gwałtownie i poczęli miotać na siebie, obelgi, od obelg przeszli do rąw i dotkliwie się pobili. Judasz uderzył Rubena w kamieniem w to miejsce, gdzie kark wiąże się z szyją, i zabił go. Następnie zebrał jabłka i powiedział Piłatowi, co się zdarzyło.

Gdy dzień się skończył i nadeszła noc, znaleziono Rubena i uznano, że zmarł nagłą śmiercią. Wtedy Piłat oddał Judaszowi cały majątek Rubena, jak również dał mu za żonę wdowę po nim, Cyboreę.

Pewnego dnia gdy Cyborea wdychała ciężko, Judasz, mąż jej, zapytał troskliwie, co jej brakuje. "Biada mi, najnieszcześniejszej z kobiet odrzekła utopiłam moje dzieciątko w morzy, męża mojego znaleziono nieżywego, a Piłat jeszcze pomnożył mój smutek, zmuszając mnie tak bardzo zboleć do małżeństwa i dając mnie tobie za małżonkę zupełnie wbrew mej woli" Gdy tak mu powiedziała wszystko o swoim dziecku, a Judasz wyjawiał jej to, co jemu się zdarzyło, odkryli oboje, że Judasz posłubił własną matkę, a ojca swego zabił³⁸

Wówczas wiedziony skruchą za radą Cyborei udał się Judasz do Pana naszego Jezusa Chrystusa i błagał o przebaczenie za swoje grzechy. Tyle czytamy we wspomnianej historii apokryficznej; czy zaś treść jej głośno powtarzać, to pozostaje do uznania czytelnika, chociaż raczej należy ją pominąć niż podawać za prawdę³⁹

Pan nasz przyjął Judasza za swego ucznia, potem uczynił go jednym z Apostołów i okazał mu tak wielkie zaufania i miłość, że obrał swoim szafarzem tego, który później go zdradził. Nosił więc Judasz sakiewkę i kradł⁴⁰, co dawano Chrystusowi Panu.

W okresie męki Pańskiej nie mogąc odżałować, że nie sprzedano olejku wartości trzystu denarów⁴¹, bo i te byłby ukradł, poszedł i sprzedał Pana za trzydzieści srebrni-

³⁶ Nawiązanie do opowiadaniu o Achabie i Nabocie, 1 Krl 21,1-13.

³⁷ Por. historia winnicy Nabota, 1 Krl 21,1nn.

³⁸ Powtórzenie historii króla Edypa; temat powracający w średniowiecznych legendach o świętych.

³⁹ Apostrofa skierowana do kaznodziei, który wybiera materiał do kazania. Por. dz. cyt. Wstęp, s. XXVI. W tym miejscu kończy się fragment oparty na *Historii apokryficznej*, a zaczyna się tekst oparty na Ewangeliach, poddanych specyficznej obróbce.

⁴⁰ Por. J 12,6.

⁴¹ Na kanwie J 12,3-6 snuje autor dość skomplikowane spekulacje, na temat wydania Jezusa przez Judasza.

ków, z których każdy wart był dziesięć denarów, jakie wtedy były w obiegu, i w ten sposób wynagrodził sobie stratę owych trzystu denarów za olejek. Inni zaś opowiadają, że Judasz miał zwyczaj z tego, co dawano Chrystusowi, kraść dla siebie dziesiątą część i dlatego sprzedał Pana za trzydzieści denarów, które stanowiły dziesiątą część wartości owego olejku.

Później jednak żał go ogarnął i powiesił się na powrozie. Gdy zaś wisiał, ciało jego pękło przez pól i wylały się wszystkie wnętrzności jego⁴² Nie wyzionął zaś ducha ustami, nie godziło się bowiem, aby usta, które dotknęły chwalebnej twarzy Chrystusa, zostały tak haniebnie splamione. Natomiast słuszne było, aby wnętrzności, które poczęły zdradę, pękły i wypadły i aby powróż zdusił krtań, z której wydobywał się głos zdrajcy. Ciało zaś Judasza zawisło w powietrzu, aby w ten sposób on, który obrażała aniołów w niebie, a ludzi na ziemi, odsunięty został od nieba i ziemi, a w powietrzu stał się towarzyszem diabłów... [Następują dzieje Macieja]

2. Dzieciństwo Judasza wedle *Ewangelii dzieciństwa arabskiej*⁴³

35.1. A była w owym kraju kobieta, która miała syna nawiedzonego przez szatana. Imię jego było Jahūdā. Za każdym razem, gdy nawiedzał go szatan, gryzł on każdego, kto się doń zbliżył. A gdy nie znalazł koło siebie nikogo, kąsał własne ręce i inne członki ciała. Gdy więc matka nieszczęśliwca usłyszała o Świętej Mirjam i o jej synu Jasū^c, wstała wzięła Jahūdā^e i zaniosiła go do Pani Mirjam. 2. A Ja^qūb i Jūsī wzięli Pana Jasū^c na ręce, by bawił się z innymi dziećmi. Po wyjściu z domu usiedli. I przyszedł opętany Jahūdā, i usiadł z prawej strony Jasū^c. Zaatakował go wtedy szatan, jak zwykle bywało i Jahūdā chciał ugryźć Pana Jasū^c i nie mógł [tego zrobić], więc uderzył Pana Jasū^c w prawy bok [tak mocno], iż ten zapłakał. W tym momencie wyszedł szatan z opętanego chłopca w postaci psa wściekłego. A chłopcem tym, który uderzył Jasū^c i z którego wyszedł szatan podobny do psa był Jahūdā al-Ischarjūṭī, który wydał Jasū^c Żydom. I w ten właśnie bok, w który uderzył Go Jahūdā, Żydzi uderzyli Go włócznią⁴⁴

3. Z życia Judasza

a. Słowa Judasza u św. Ireneusza (+202)

W ten sposób wspominają prezbiterzy, którzy jeszcze widzieli Jana, ucznia Pańskiego, że słyszeli od niego, co w owych czasach pouczał Pan, mówiąc: "Nadejdą dni, w których zrodzą się winne latorośle, z których każda będzie miała dziesięć tysięcy gałęzi, a na każdej gałęzi po dziesięć tysięcy gałązek, a na każdej gałązce po dziesięć tysięcy odrośli, a na każdej odrośli po dziesięć tysięcy gron, a w każdym gronie po dziesięć tysięcy owoców, a każdy owoc przyniesie - gdy się go wyciśnie- dwadzie-

⁴² Połączenie opowiadania Mt 27,5 i Dz 1,18.

⁴³ Rkps. L: rozdz. 33. Tł. W. Dębski, ANT 1, 422.

⁴⁴ Por. J 19,34.

ścia pięć miar wiła. I gdy ktoś ze świętych będzie chciał zerwać jedno z tych gron, drugie będzie wołało: "Jestem lepszym gronem, zerwij mnie i przeze mnie chwal Pana!" Podobnie i ziarno pszenicy zrodzi dziesięć tysięcy kłosów, a każdy kłos zawierając będzie dziesięć tysięcy ziaren, a każde ziarno da dziesięć funtów pszennej mąki jasnej i czystej. Inne natomiast [rośliny] rodzić będą owoce, ziarna i zioła wedle miary, jaka im odpowiada. Wszystkie zwierzęta będą przyjmowały pokarmy, które rodzi ziemia, i będą żyły w zgodzie i pokoju, a ludziom będą posłuszne z całym oddaniem"

12. O tym świadczył na piśmie Papiasz w starości - był on słuchaczem Jana, a domownikiem Polikarpa - w czwartej księdze swego dzieła (napisał pięć ksiąg). I dorzucił te słowa: "W to uwierzyć mogą wierzący" A gdy - jak mówi - Judasz zdrajca nie uwierzył i zapytał: "Jak Pan sprawi, że to wszystko się zrodzi?", odpowiedział Pan: "Ujrzą to ci, którzy się tam znajdą"⁴⁵

b. Judasz w czasie cudownego rozmnożenia chleba, według fragmentów koptyjskich⁴⁶

4. Jezus wziął chleby, złożył dzięki, podzielił je i dał swoim Apostołom, aby ci je zanieśli tłumom. Ostatni miał otrzymać chleby w udziale Judasz. 5. Andrzej rzekł do Jezusa: "Mistrzu, kiedy przeszło do ich podzielenia tej rzeszy, Judasz nie otrzymał jakiegokolwiek dziedzictwa w chlebach⁴⁷: chcesz więc abyśmy mu je dali?" [Jezus odpowiedział] twoje słowo. Ten zaiste, komu nie dałem moimi rękami udziału w dziedzictwie, nie jest godny uczestniczenia w moim dziele. Z drugiej zaś strony on nie troszczy się o rozdawanie ubogim, ale zajmuje się swoim trzosem⁴⁸ [Wybór tego], który uczestniczy w moim ciele stanowi tajemnicę Ojca".

c. Z Ewangelii Judasza Iskarioty⁴⁹

Te rzeczy - jak mówią - znał Judasz i on jeden, znając przede wszystkim prawdę, dokonał tajemnicy zdrady: przez niego i to, co ziemskie, i to, co niebieskie, zostało rozwiązane. I przynoszą tego rodzaju zmyślenia zwać je *Ewangelią Judasza*⁵⁰

⁴⁵ *Adversus haeres.* 5,33,3, SCh 153,414-416. Zakończenie tekstu znajdujemy u Hipolita (+235): Gdy Pan mówił do uczniów o przyszłym królestwie świętych, jakie ono będzie chwalebne i zdumiewające, Judasz zachwycony tym, co zostało powiedziane, rzekł: "A któż to będzie mógł zobaczyć?" Rzekł Pan: "To ujrzą ci, którzy będą godni", *Comm. in Daniele*, 4,60, SCh 14, 1947, 384. ANT 1/1, 93n.

⁴⁶ Fragmenty koptyjskie, wyd Revillout, PO 9, 1957, 135-139; L. MORALDI, *Apocryfi del Nuovo Testamento*, I, Vangeli, Casale Monferrato 2000, 466.

⁴⁷ Czyli nie otrzymał swojej części.

⁴⁸ Por. J 12,6.

⁴⁹ Ewangelia ta była używana przez grupę gnostyków identyfikowanych z Kainitami. O treści tego utworu można przypuszczać na podstawie skąpych wiadomości o Kainitach. Prawdopodobnie zawierała opis męki Pańskiej dla pokazania, jak wypełniła się tajemnica zdrady, to jest jak Judasz przyczynił się do odkupienia świata. Zawierała ona prawdopodobnie także objawienia dane Judaszowi. Ponieważ jest cytowana przez Ireneusza, musiała powstać przed rokiem ok. 180, najprawdopodobniej w latach 130-170. Wspomina ją *Spis Samarytański* (nr 8). ANT 1/1, 124.

I dlatego też - jak twierdzą - Judasz poznał dokładnie to wszystko. I uważają go za sobie pokrewnego, i zaliczają go do swoich dzięki doskonałości jego wiedzy tak, że nawet pod jego imieniem kursuje pewne dziełko *Ewangelia Judasza*⁵¹

Przynoszą także i *Ewangelię [Judy]*, którą oni ułożyli: on bowiem otrzymał natchmiasz nagrodę za zdradę - powieszenie⁵²

4. Judasz w czasie męki Zbawiciela

a. Zdrada Judasza i syn Józefa z Arymatei według koptyjskiej *Księgi zmarłychwstania Jezusa Chrystusa przez Bartłomieja*⁵³

2.1. Apostoł Judasz... diabeł rzucił się na niego [Judasza]. On z wyszedł i pobiegł do najwyższych kapłanów i rzekł do nich: "Co mi dacie, gdy Go wam wydam" A oni dali mu trzydzieści sztuk srebra⁵⁴

2. A żona Judasza była mamką syna Józefa z Arymatei, i w dniu, gdy nieszczęśliwy Judasz otrzymał trzydzieści sztuk srebra z ręki Żydów, zaniósł je do swojego domu. Syn zaś Józefa z Arymatei... [zachowało się tu tylko kilka słów. Treść jest prawdopodobnie taka: dziecko odmawia ssania piersi żony Judasza, a Józef jest o tym powiadomiony przez osoby trzecie], kiedy dziecko, które miało siedem miesięcy ujrział swego ojca, zawołała: "Chodź i weź mnie z rąk tej okrutnej kobiety, gdyż wczoraj o godzinie dziewiątej oni wszyscy otrzymali zapłatę". Kiedy on to powiedział, wziął go ojciec.

b. Dzieje trzydziestu srebrników - streszczenie z dzieła Jana z Hildesheim, *Historia trium Regum* (XV w.)⁵⁵

Melchior, jeden z Trzech Króli, ofiarował Jezusowi trzydzieści denarów. Te trzydzieści denarów wybił Terach, ojciec Abrahama dla władcy Mezopotamii, a jego syn trzymał je pilnie w czasie swej wędrówki z Chaldei do Hebronu, i za nie Abraham kupił ziemię, by pochować swoją żonę. Ze te trzydzieści srebrników Józef został przez braci sprzedany (co zresztą jest sprzeczne z opisem w *Księdze Rodzaju!*). Znalazły się one wśród pieniędzy, które ofiarowała królowa Saba dla świątyni Salomona. Zostały one wzięte ze świątyni w czasie jej zdobycia i przeniesione do Babilonu, i tak przeszły do rąk Melchiora, który je ofiarował Jezusowi. Je zgubiła Maryja w czasie ucieczki do Egiptu i znalazł je pewien beduin. Ten, gdy zachorował śmiertelnie, udał się do Jezusa i chciał mu je ofiarować jako dowód wdzięczności za uzdrowienie, Jezus jednak kazał mu je złożyć w świątyni. Je właśnie otrzymał Judasz.

⁵⁰ Ireneusz, *Adv. haer.* 1,31,1, PG 7,704

⁵¹ Epifaniusz, *Haer.* 38,1,5, GCS 31,63.

⁵² Teodoret z Cyru, *Haret. fabul. compen.* 1,15, PG 83,368.

⁵³ Przekład z j. francuskiego. J.-D. KAESTLI, P. CHERIX, *L'évangile de Barthélemy d'après deux écrits apocryphes*, Turnhout 1993, Apocryphes 1, 172. Tekst koptyjski zawiera liczne lanki

⁵⁴ Por. Mt 26,14-16.

⁵⁵ Według M. Centini, *Giuda Iscariota*, Genova 2002, 103n. Por. Giovanni di Hildesheim, *La storia dei re magi*, a cura di A. Nola, Roma 1980.

c. Śmierć Judasza według greckiej *Ewangelii Nikodema*⁵⁶

1.1. Wtedy zaprowadzili Jezusa od Kajfasza do namiestnika Piłata, który był Rzymianinem. Był to poranek dnia Przygotowania. I ujrzał Judasz, jak prowadzą Jezusa przed Piłata, i zdjął go lęk z powodu jego szpetnej zdrady, i przejęty wyrzutami sumienia zapragnął zwrócić trzydzieści srebrników arcykapłanom i starszym Żydów[...] ⁵⁷ Ale łotrzy i oskarżyciele wiedząc, co zamierza uczynić Judasz, rzekli z pogardą jednym głosem, a wraz z nimi cały tłum: "Zdrajco, bezbożniku, niewierny niewdzięczniku, sprzedałeś i zamordowałeś swego nauczyciela, który ci obmył stopy" ⁵⁸ Ty, który miałeś Jego trzos ⁵⁹, wydawałeś z niego według swojej woli i dawałeś swej żonie, i ukrywałeś, co chciałeś, wzięteś na siebie całą winę za Jego ukrzyżowanie"

2. On wstrząśnięty, nie mogąc znieść obelg, pogardzany i lżony przez wszystkich, udał się do świątyni i znalazłszy tam arcykapłanów, uczonych w Piśmie i faryzeuszy rzekł: "Zgrzeszyłem wydając krew niewinną, wyznaję szczerze, że źle uczyniłem. Weźcie więc pieniądze, które daliście mi za to, że wydałem wam Jezusa na śmierć". Oni rzekli: "Co masz do nas? Ty bacz!" A gdy Żydzi nie chcieli przyjąć pieniędzy, rzucił je pośrodku nich i uciekł.

3. I wrócił do swego domu, aby przygotować sobie pleciony stryczek, by się powiesić. I zastał żonę jak siedziała i na węglach piekła koguta na rożnie, aby go zjeść. I mówi do niej: "Powstań niewiasto, przygotuj mi sznur, chcę się powiesić, bo na to zasługuję" Rzekła jego żona: "Co za słowa wygadujesz?" Rzekł jej Judasz: "Wiedz więc prawdę: niesprawiedliwie wydałem łotrom mojego mistrza, Jezusa, aby Piłat wydał Go na śmierć. On jednak zmartwychwstanie trzeciego dnia, a wtedy biada nam!" Rzecze mu na to jego żona: "Nie mów tego ani nawet tak nie myśl. Tak jak ten kogut pieczony na węglach nie może wydać głosu, tak i Jezus nie zmartwychwstanie, jak mówisz" I natychmiast, skoro tylko wyrzekła te słowa, kogut ów rozpostarł swe skrzydła i trzykroć zapiał ⁶⁰ To jeszcze bardziej przekonało Judasza, i natychmiast wykonał pleciony stryczek, powiesił się i tak oddał ducha ⁶¹

⁵⁶ ANT 1,666n. Według kodeksu C. Rozwinięcie Mt 27,3-10. O kogucie: por. E.GOUNELLE, *A propos des volailles qui ont chanté lors de la passion du Christ*, RechAug, w druku. Ciekawe wątki koguta w kulturze ludowej ukraińskiej, łemkowskiej i rumuńskiej podaje Zowczak 348n.

⁵⁷ Por. Mt 27, 3-5.

⁵⁸ Por. J 13,1-17.

⁵⁹ Por. J 12,6.

⁶⁰ Por. Mt 26,75, par.

⁶¹ Inne ujęcie symboliki koguta znajdujemy w koptyjskiej *Księdze zmartwychwstania Jezusa-Chrystusa autorstwa Apostoła Bartłomieja*: I. 1. Zbawiciel usiadł do stołu z dwunastu uczniami. Podano im posiłek. Ilekroć Zbawiciel pochylał się ku jakiemukolwiek daniu, stół obracał się, aby wszyscy wyciągnęli rękę ku temu, co Zbawiciel już zjadł i co pobłogosławił. Maciej postawił półmisek, na którym znajdował się kogut, podczas gdy sól znajdowała się na stole. Zbawiciel nachylił się, aby zjeść najpierw nieco soli. Stół się obrócił i apostołowie wzięli. 2. Maciej rzekł do Jezusa: "Rabbi, widzisz tego koguta. Gdy Żydzi mnie ujrzeni, gdy zabierałem się, by zabić koguta, powiedzieli do mnie: 'Krew waszego mistrza zostanie wylana (por. Mt 26,28) jak krew tego koguta' Jezus roześmiał się i powiedział: 'O Macieju, słowa, które powiedzieli, spełnią się. Bo kogut zwiastuje światło, które ma wzejść. Jest też figurą Jana Chrzciciela, który naucza przede Mną (Por. J 1,6-8). Ja jestem światłem prawdziwym, które nie zna ciemności (por. 1 J 1,5).

d. Judasz według *Opowiadania Józefa z Arymatei*⁶²

1. 3. A Jezus został ujęty wieczorem na trzy dni przed Paschą. Ale dla Kajfasza i ludu żydowskiego nie była to Pascha – był to dla nich dzień wielkiego smutku z powodu kradzieży dokonanej w świątyni. Zawołali więc Judasza Iszkariotę i rozmawiali z nim, ponieważ był on synem brata kapłana Kajfasza. Nie był on szczerym uczniem Jezusa, ale cały lud zachęcał go do podstępu, aby towarzyszył Jezusowi nie dlatego, aby się przekonać o znakach przezeń dokonanych, ani żeby go wyznawać, ale aby im Go wydał starając się uchwycić Go na fałszywym słowie, a jako zapłatę za dobre wypełnienie tego czynu dawano mu dziennie złotą didrachmę. Ułynęły już dwa lata, jak przebywał przy Jezusie, jak twierdzi jeden z uczniów imieniem Jan.

4. Trzeciego dnia przed uwięzieniem Jezusa rzekł Judasz do Żydów: „Nuże, podajmy pretekst, że zaiste nie złodziej ukradł księgi Prawa, ale sam Jezus – a ja wam dostarczę dowodów na to!” Gdy te słowa zostały wypowiedziane, oto przyszedł do nas Nikodem, w którego pieczy znajdowały się klucze świątyni i powiedział do nas wszystkich: „Nie czyńcie podobnej rzeczy!” – był bowiem Nikodem najuczciwszym, spośród całego ludu żydowskiego⁶³. Ale córka Kajfasza imieniem Sara poczęła krzyżować tymi słowy: „On mówił przecież wobec wszystkich przeciw temu oto świętemu miejscu: «Mogę zburzyć ten przybytek i w ciągu trzech dni go odbudować»”⁶⁴. Rzekli do niej Żydzi: „Znalazłaś wiarę u nas wszystkich” – mieli ją bowiem za prorokinię. I pod tym pretekstem Jezus został uwięziony.

2. 1. Dnia następnego, a był to dzień czwarty, wprowadzili Go o godzinie dziewiątej do pałacu Kajfasza. I rzekli doń Annasz i Kajfasz: „Powiedz nam, z jakiego powodu ukradłeś nam Prawo i sprzedałeś [księgi] nauk wygłaszanych przez Mojżesza i Proroków?” Na to Jezus nic nie odpowiedział. Znowu, po raz drugi, w obecności tłumy, rzekli doń: „Tę świątynię zbudował Salomon w ciągu czterdziestu sześciu lat, dlaczego ty chcesz ją zburzyć w jednej chwili?” A Jezus na to nic nie odpowiedział⁶⁵. A święte miejsce synagogi zostało obrabowane przez złodzieja.

2. Gdy miał się ku końcowi wieczór dnia czwartego, cały lud szukał córki Kajfasza, aby ją wrzucić do ognia z powodu zaginięcia Prawa; nie mogli bowiem sprawować Paschy. Ona zaś rzekła do nich: „Zaczekajcie, dzieci, gdy zabijemy tego Jezusa, wtedy i Prawo się znajdzie i czcigodny dzień święty będzie święcony według Prawa” A Annasz i Kajfasz dali Judaszowi po kryjomu dużo pieniędzy mówiąc: „Powiedz

Mówią, jak ten kogut umarł tak i ja mam umrzeć [...] Ale teraz ten kogut zmartwychwstanie” 3. Wtedy Jezus dotknął koguta i rzekł do niego: "Ja tobie mówię, o kogucie, ty będziesz żył, jak żyłeś uprzednio, skrzydła ci odrosną i i polecisz, aby zwiastować dzień, w którym Ja zostanę wydany" I kogut skoczył z półmiska i wyrwał się. Jezus rzekł do Macieja: "Oto ptak, którego zarządziłem trzy godziny temu, zmartwychwstał żywy. I ja zostanę ukrzyżowany a moja krew stanie się zbawieniem dla narodów [laku-na]. Por. EAC 1, 307n., tam objaśnienia. Istnieje etiopska *Księga koguta*, wyd. M.Chaine, *Revue sémitique d'épigraphie et d'histoire ancienne* 1905, 276-281; R. COWLEY, *JournRoyAsiatSoc* 1(1985) 16-22.

⁶² Tł. M. Starowieyski, ANT 1/2, 741-743.

⁶³ Por. EwNk 5,1.

⁶⁴ Por. Mt 26,61, par.; J 2,19.

⁶⁵ Por. Mt 26,59-62, par.; J 2,20.

teraz, jak to nam uprzednio obiecałeś: 'Wiem, że Prawo zostało ukradzione przez Jezusa', aby wina nie spadła na tę niewinną dziewczynę". Judasz zgodziwszy się na to powiedział do nich: „Byleby tylko lud się nie dowiedział, że to wy mnie pouczyliście, jak mam postępować przeciw Jezusowi! Lecz [teraz] uwolnijcie Jezusa, a ja przekonam lud, że tak się sprawy mają” I oni podstępnie uwolnili Jezusa.

3. A gdy dniało, dnia piątego, Judasz wszedł do świątyni i rzekł do całego ludu: „Co mi dacie, gdy wam wydam tego niszczyciela Prawa i złodzieja Proroków?” Rzekli doń Żydzi: „Jeśli nam go wydasz, damy ci trzydzieści srebrnych monet”⁶⁶ Lud zaś nie wiedział, że Judasz mówi o Jezusie; liczni bowiem [spośród nich] wyznawali, że on jest Synem Bożym. I Judasz wziął trzydzieści monet srebrnych.

4. I wyszedł o godzinie czwartej, znalazł Jezusa o piątej, podczas gdy przechadzał się po ulicy. Ponieważ zapadł już zmierzch, rzekł Judasz do Żydów: „Przyślijcie mi do pomocy żołnierzy z mieczami i kijami, a ja wam go wydam”. Dali mu więc pachołków, aby go ująć⁶⁷ W drodze rzekł do nich Judasz: „Ten, którego pocałuję, to on, chwytajcie go, ponieważ on ukradł Prawo i Proroków”⁶⁸ Przystąpiwszy do Jezusa ucałował Go mówiąc: „Witaj rabbi!”⁶⁹ – a był to wieczór dnia piątego. I pochwyciwszy Go wydali Go Kajfaszowi i kapłanom⁷⁰, a Judasz mówił: „Oto jest ten, który ukradł Prawo i Proroków” Poddali go więc Żydzi niesprawiedliwemu badaniu mówiąc: „Czemuś to uczynił?” A on nic nie odpowiedział. A Nikodem i ja, Józef, widząc ten trybunał zarazy, odeszliśmy od nich nie chcąc zginąć przez udział w tej naradzie bezbożnych⁷¹

e. Judasz według etiopskiego *Męczeństwa Pilata*⁷²

4. Kiedy Barabasz usłyszał ich słowa, był z nimi zgodny, zwłaszcza że usłyszał ich słowa, że mają zagarnąć jego majątek. Albowiem był on ubogi, szczególnie na skutek pobytu w więzieniu, jednak miłował złoto i pieniądź. Był on bratem żony Judasza⁷³ Ponieważ byli oni z usposobienia ludźmi miłującymi złoto, żona Judasza przez wiele dni naprzykrzała się swemu mężowi, mówiąc: "Pomów ze swoim Nauczycielem, aby wybawił mojego brata z więzienia" Przez wiele dni Judasz mówił o nim Zbawicielowi. Lecz Zbawiciel nie chciał [o tym] rozmawiać, ponieważ wiedział, co miało się wydarzyć, zanim się to stało. Wówczas ona zrozumiała, że nie chciał go uwolnić, ponieważ [Barabasz] był złodziejem. I myśl je zwróciła się przeciwko Zbawicielowi, i udała się do żon starszyny miasta i kapłanów, aby Go oskarżyć, ażeby oni Go ukrzyżowali.

⁶⁶ Por. Mt 26,14-16, par.

⁶⁷ Por. Mt 26,47; Mk 14,43.

⁶⁸ Por. Mt 26,48; Mk 14,14.

⁶⁹ Por. Mt 26,49; Mk 14,45.

⁷⁰ Por. Mt 26,57; Mk 14,53; Łk 22,54.

⁷¹ Por. Ps 1,1.

⁷² Tł. R. Zarzeczny, ANT 3/2, 715

⁷³ O żonie Judasza, por wyżej.

f. Judasz według muzułmańskiej *Ewangelii Barnaby*⁷⁴

Rozdział CCXV. [Ocalenie Jezusa od męki krzyża - wzięcie do nieba]

Gdy żołnierze i Judasz zbliżyli się do miejsca, gdzie znajdował się Jezus, on, poznawszy, że zbliża się tłum ludzi, dlatego z powodu lęku, usunął się do domu⁷⁵. Jedenastu spało. Ale Bóg widząc niebezpieczeństwo, w którym się znalazł Jego sługa, nakazał Gabrielowi, Michałowi, Rafałowi i Urielowi, swoim sługom, aby wzięli Jezusa ze świata. Święci anieli przybyli więc, unieśli Jezusa przez okno wychodzące na południe. Odnieśli go więc i umieścili w trzecim niebie, pośród aniołów i błogosławionych Boga w wieczności⁷⁶

Rozdział CCLVI. [Przemiana Judasza]

Judasz pierwszy wpadł do pokoju, z którego Jezus został uniesiony i gdzie spało jedenastu⁷⁷. Wtedy Bóg w sposób przedziwny sprawił, że Judasz stał się całkowicie podobny do Jezusa tak w mowie jak i na twarzy tak, że nawet my myśleliśmy, że to jest Jezus. A on [Judasz], obudzwszy nas, szukał gdzie jest mistrz. Na to my zdumieni odpowiedzieliśmy mu: "Ty jesteś panie, naszym mistrzem. Czy o nas zapomniałeś?" A on rzekł do nas ze śmiechem: "Jesteście szalenie, ja jestem przecież Judasz Iszkariota"

Gdy on to mówił weszli żołnierze i zaarrestowali Judasza⁷⁸, bo był bardzo podobny do Jezusa. My zaś uciekliśmy usłyszawszy słowa Judasza i widząc na zewnątrz tłum żołnierzy. Jan, który spał owinięty w prześcieradło obudził się i zaczął uciekać. Ponieważ jeden z żołnierzy chwycił go za prześcieradło, zostawił je i uciekł nagi⁷⁹, bo Bóg wysłuchał modlitwy Jezusa i ocalił jedenastu od złego⁸⁰

Rozdział CCXVII. [Męka i śmierć Judasza]⁸¹

Żołnierze zaś wzięli Judasza, związali go i wyśmiewali się z niego, ponieważ on prawdziwie przeczył, że nie jest Jezusem. Żołnierze jednak natrzęsali się z niego i mówili: "Nie bój się, Panie, bo przyszliśmy uczynić cię królem żydowskim, a związa-

⁷⁴ Tekst *Ewangelii Barnaby* jest zachowany w j. starowłoskim. ANT 1/1, 255-261.

⁷⁵ Sprzeczność z *Ewangelią*: Jezusa ujęto w ogrodzie, por. Mt 26,47nn. par.

⁷⁶ Por. *Koran* 14,158. Jednym z stwierdzeń Islamu jest, że Jezus nie umarł na krzyżu, ale umarł za niego Judasz. *EwBarn* usuwa Jezusa już na początku opisu męki. Podobny motyw, ale o nieco innej treści w ZapB 1,6: Bartłomiej widzi, jak Jezus znika z krzyża, aby zejść do otchłani.

⁷⁷ Por. Mt 20,40.43.

⁷⁸ Por. Mt 26,50.

⁷⁹ Por. Mk 14,51n.

⁸⁰ Por. Mt 6,13.

⁸¹ Temat zastępstwa Jezusa przez Judasza znajdujemy w *Koranie* (4,157n., s.121n.): "Zabiliśmy Mesjasza, Jezusa, syna Maryi, posłańca Boga" - podczas gdy oni ani Go nie zabili, ani Go nie ukrzyżowali, tylko im się tak zdawało; i, zaprawdę, ci, którzy różnią się w tej sprawie, są z pewnością w wątpleniu; oni nie mają o tym żadnej wiedzy; idą tylko za przypuszczeniem; oni Go nie zabili z pewnością. Przeciwnie! Wyniósł Go dobry Bóg do siebie!"

liśmy ciebie, bo wiemy, że nie chcesz przyjąć władzy królewskiej". Judasz im odpowiedział: "Czy straciliście rozum? Przyszliście z bronią i latarniami jak na łoża⁸², by schwytać Jezusa Nazareńskiego, a związaliście mnie, by uczynić królem mnie, który was tu przyprowadziłem" Wtedy żołnierze stracili cierpliwość i zaczęli oddawać Judaszowi wet za wet bijąc go, kopiąc i zaprowadzili go siłą do Jerozolimy⁸³

Zaś Jan i Piotr szli z daleka za żołnierzami⁸⁴ Oni powiedzieli to mnie, który to piszę, że widzieli przesłuchanie Jezusa przez kapłana, radę i faryzeuszów, którzy się zgromadzili, aby wydać na śmierć Jezusa. Judasz zaś opowiadał takie głupstwa, że wszyscy się z niego wyśmiewali, bo wierzyli, że on jest rzeczywiście Jezusem i że udaje szalonego, aby się uratować od śmierci. Uczeni nałożyli mu przepaskę ma oczy i mówili do niego wyśmiewając się: "Jezusie, proroku Nazareńczyków - tak bowiem nazywali tych, którzy wierzyli w Jezusa - powiedz nam, kto cię uderzył?" I dawali mu policzki i pluli mu w twarz⁸⁵

Rankiem zebrano się wielkie zgromadzenie uczonych, starszych i ludu⁸⁶ Kapłani i faryzeusze szukali fałszywych świadków przeciw Judaszowi⁸⁷, wierząc, że jest to Jezus, ale nie mogli znaleźć tego, czego szukali. Co mówię: kapłani wierzyli, że Judasz był Jezusem, Ale również wszyscy uczniowie - a nawet ten, który to pisze - w to uwierzyli. Biedna Dziewica, matka Jezusa, także w to uwierzyła, a także jego krewni i przyjaciele, i nie da się opisać cierpienia ich wszystkich. Na Boga żywego, ten, który to pisze zapomniał, że Jezus powiedział, że zostanie uniesiony ze świata, że będzie cierpiał w innej osobie, że umrze na końcu świata. Tak więc poszedł on pod krzyż wraz z matką Jezusa i z Janem.

Najwyższy kapłan kazał przyprowadzić związanego Judasza i wypytywał go o jego uczniów i jego naukę⁸⁸. Judasz jednak jakoby wyszedł z siebie o nic nie odpowiadał na temat⁸⁹ I dlatego najwyższy kapłan zaprzysiął go na Boga żywego Izraela. aby mu powiedział prawdę. Judasz odpowiedział: "Ja już wam powiedziałem, że jestem Judaszem Iszkarjotą, który wam obiecał wydać Jezusa w wasze ręce, a wy, nie wiem jakimi sztuczkami, wyszliście sami z siebie i chcecie mi wytłumaczyć, że ja jestem Jezusem". Kapłan odpowiedział: "Podły zwodzicielu, twoją nauką i twoimi fałszywymi cudami oszukałeś cały Izrael od Galilei aż do Jerozolimy, a teraz sądzisz, że unikniesz należnej kary udając, że jesteś szalony? Na Boga żywego, nie unikniesz!"

Powiedziawszy to kazał swoim sługom, aby go policzkowali, kopali⁹⁰, by powrócił do zmysłów, i dlatego słudzy kapłana dokonywali niewiarogodnych czynów i sta-

⁸² Por. Mt 26,55, par.

⁸³ Por. J 18,13;Mt 26,57, par.

⁸⁴ Por. J 18,15; Mt 26,58, par.

⁸⁵ Por. Mk 14,65, par.; Mt 26,67n., par.

⁸⁶ Por. Łk 22,66, par.

⁸⁷ Por. Mt 26,59n.

⁸⁸ Por. J 18,19.

⁸⁹ Por. Mt 23,63; Mk 14,61.

⁹⁰ Por. Mt 26,67n.

rali się pokazać coraz nowe rzeczy, by zadowolić zgromadzenie. Ubrali go jak gladiatora⁹¹, znęcali się nad nim bijąc go i kopiąc tak, że zrobiłoby to nawet przyjemność Kananejczykom, gdyby to mogli zobaczyć. Ale kapłani, faryzeusze i starsi ludu mieli serca twarde względem Jezusa i znajdowali przyjemność w tym, że tak traktowano Judasza wierząc, że jest to prawdziwie Jezus.

Potem zaprowadzili go związanego do namiestnika⁹². Ten zaś tajemnie czcił Jezusa. On zaś, wierząc że Judasz jest prawdziwie Jezusem, kazał mu wejść do swojego pokoju i zapytał go, dlaczego kapłani i lud wydali go w jego ręce. Judasz odpowiedział: "Jeśli tobie powiem prawdę, to mi nie uwierzysz, bo ty jesteś oszukany podobnie jak i kapłani i faryzeusze" Sądząc, że on chce mówić prawdę, namiestnik odpowiedział: "Czy ty nie wiesz, że ja nie jestem Żydem? I że to kapłani i i starsi ludu wydali mnie w twoje ręce?"⁹³ Powiedz mi więc prawdę, abym ja uczynił to, co jest słuszne, bo w mojej mocy leży uwolnić cię lub wydać na śmierć"⁹⁴. Judasz odpowiedział: "Panie, wierz mi, że jeśli mnie wydasz na śmierć, popełnisz wielki grzech, bo wydasz niewinnego. Ja bowiem jestem Judasz Iszkarjota, a nie Jezus, który jest magiem i tak mnie przemienił swoimi magicznymi sztuczkami.

Gdy to namiestnik usłyszał, zdziwił się wielce i szukał, jakby go uwolnić. Wyszedł więc na zewnątrz i rzekł uśmiechając się: "Pomiędzy dwoma sprawami jest jedna, przez którą on nie zasługuje na śmierć, ale raczej na współczucie. On bowiem mówi - rzecze namiestnik - że on nie jest Jezusem ale jakimś Judaszem, który przyprowadził żołnierzy, by pojмали Jezusa. On dalej twierdzi, że Jezus z Galilei go tak przemienił swoimi sztuczkami magicznymi. Jeśli więc taka byłaby prawda, to byłoby ciężkim grzechem zabić go, bo on jest niewinny. Ale jeśli on jest Jezusem i zaprzecza temu, to pewnie stracił rozum i byłoby także rzeczą bezbożną zamordować szalonego" Na to kapłani, starsi ludu i uczeni oraz faryzeusze hałasując wołali: "To jest Jezus Nazareński, którego znamy! Jeśli on nie byłby złoczyńcą, nie wydalibyśmy go w twoje ręce. On nie jest szalony, ale raczej sprytny i takimi sztuczkami pragnie wymknąć się z rąk. Ale powstanie, które wywołałby uciekły, byłoby jeszcze gorsze od pierwszego!" Aby uwolnić się od tej sprawy Piłata - bo tak nazywał się namiestnik - rzekł: "On jest Galilejczykiem. Otóż Herod jest królem Galilei i nie do mnie należy osądzać tę sprawę. Zaprowadźcie więc go do Heroda!"

Zaprowadzili więc Judasza do Heroda⁹⁵, który od dawna pragnął, by Jezus wszedł do Jego domu, ale Jezus nie chciał tam pójść, bo Herod był poganinem i czcił fałszywe i kłamliwe bóstwa i żył tak, jak żyją nieczyści poganie. U siebie Herod przesłuchiwał więc Jezusa na różne tematy na co on odpowiadał od rzeczy przecząc, że jest Jezusem. Wtedy Herod wyśmiał go, on i cały jego dwór, kazał ubrać go na biało, jak ubiera się szaleńców i odesłał go do Piłata, mówiąc mu: "Nie bądź niesprawiedliwy względem ludu Izraelskiego" Herod zaś napisał to, ponieważ kapłani, uczeni i fary-

⁹¹ Por. Mt 27,28n.

⁹² Por. Mt 27,2.

⁹³ Por. J 18,35.

⁹⁴ Por. J 19,10.

⁹⁵ Por. Łk 23,4-12.

zeusze dali mu dużą sumę pieniędzy. Gdy namiestnik dowiedział się o tym od pewnego sługi Heroda, sam chciał udawać, że chce uwolnić Judasza, aby także i on mógł zarobić pieniędzy. Kazał go więc ubiczować⁹⁶ przez swoje sługi opłacane przez uczonych, aby go zabić biczowaniem.

Ale Bóg powziął plan, który mógł być zrealizowany i zarezerwował dla Judasza śmierć na krzyżu, aby otrzymał tę straszną karę, jako że sprzedał innych. Nie pozwolił więc, by Judasz umarł pod biczami, chociaż żołnierze tak go zbili, że całe jego ciało spływało krwią. Dla żartu ubrali go w stare szary purpurowe mówiąc: "Wypada odziać nowego króla i ukoronować go" Wzięli więc ciemie i uczynili koronę podobną do złotej wysadzanej kosztownymi kamieniami, jaką noszą na głowie królowie. Włożyli tę koronę na głowę Judasza, dali mu w rękę trzcinę jakoby berło i posadzili go na wysokim miejscu. Żołnierze przychodzili do niego, kłaniali się mu kpiąc z niego, witali go słowami: "Król Żydów!"⁹⁷ i wyciągali ręce, aby otrzymać dary, jakie zwykli dawać nowi królowie. A ponieważ niczego nie otrzymywali, uderzali Jezusa, mówiąc: "Jak cię ukoronowano, szalony królu, jeśli nie chcesz opłacać ani żołnierzy ani twoich sług?" Kapłani, uczeni i faryzeusze widząc, że Jezus nie umarł w czasie biczowania a bojąc się, by Piłat nie wypuścił go wolnego, dali pieniądze namiestnikowi. Gdy zaś on je otrzymał, przekazał Jezusa pisarzom i faryzeuszom jako winnego śmierci⁹⁸. Razem z nim skazano dwóch łotrów na śmierć krzyżową⁹⁹

Zaprowadzili go więc na Górę Kalwarię¹⁰⁰, gdzie zwykło się wieszać złoczyńców. Tam powieszono go nagiego dla większego pośmiewiska. Judasz zaś tylko krzyczał: "Boże, dlaczego mnie opuścicie¹⁰¹, złoczyńca uciekł a ja zostałem niesłusznie skazany na śmierć" Mówił prawdę: jego głos, jego twarz i cała osoba tak bardzo przypominały Jezusa, iż jego uczniowie i wierzący w niego uważali, że naprawdę i całkowicie jest to Jezus. Niektórzy więc odeszli on nauki Jezusa wierząc, że był on fałszywym prorokiem, i dokonywał swych cudów dzięki magii, jako że Jezus powiedział, że umrze dopiero, kiedy będzie się zbliżał koniec świata i że wtedy zostanie wzięty ze świata.

Ale ci, którzy twardo stali przy jego nauce byli do tego stopnia obolali, że nawet nie przypominali sobie tego, co on im powiedział. I dlatego też z matką Jezusa udali się na Górę Kalwarię¹⁰² Oni więc nie tylko byli obecni płacząc, przy śmierci Judasza, ale przez Nikodema i Józefa z Arymatei prosili namiestnika o ciało Judasza, aby go pochować. Zdjęli go więc z krzyża a przy tym tak płakali, że nikt sobie tego nie mógł wyobrazić, i pochowali go w nowym grobie Józefa, obłożwszy go stu funtami cennych pachnidła¹⁰³

⁹⁶ Por. J 19,21.

⁹⁷ Por. Mt 27,28n., par.

⁹⁸ Por. J 19,16.

⁹⁹ Por. J 19,18.

¹⁰⁰ Por. J 19,17; Mt 27,33, par.

¹⁰¹ Por. Mt 27,46; Mt 27,55n., par.

¹⁰² Por. J 19,25; Mt 27,55n., par.

¹⁰³ Por. J 18,38-42; Mt 27,56-61 par.

Rozdział CCXVIII. ["Zmartwychwstanie"]

Wszyscy powrócili do domów. Ten zaś który to pisze, udał się do Nazaretu z Janem i jego bratem, Jakubem oraz z matką Jezusa. Ci zaś uczniowie, którzy nie lękali się Pana, poszli i ukradli w nocy ciało Judasza i ukryli je i rozgłaszali wiadomość, że Jezus zmartwychwstał¹⁰⁴ Tak więc powstało wielkie zamieszanie.

g. Judasz według koptyjskich *Dziejów Andrzeja i Pawła* (streszczenie)¹⁰⁵

Apostoł Paweł odwiedził Amente (=świat podziemia) i spotkał Judasza, który mu opowiedział swoje dzieje. Wyraził żal za swoją zdradę i prosił Jezusa o przebaczenie. Jezus więc wysłał go na pustynię, by tam pokutował i nakazał mu nikogo się nie lękać prócz Boga. Ale pojawił się książę zniszczenia i groził mu, że go połknie. Judasz przeraził się i oddał mu hołd, ale zrozpaczony chciał powrócić i powtórnie prosić Jezusa o przebaczenie, ale Jezus już został zaprowadzony do pretorium. Postanowił się więc powiesić się, aby móc Go spotkać w Amente. Gdy jednak Jezus się tam pojawił i wyprowadził stamtąd wszystkie dusze, pozostawił tak Judasza. Moce z Amente udały się do szatana, by się mu wyplakać z powodu tego, co się wydarzyło, to znaczy z powodu wyprowadzenia dusz. Ale on im na to odpowiedział: "W końcu my jesteśmy silniejsi od Jezusa, bo On w musiał nam zostawić przynajmniej jedną duszę!" Wtedy Jezus nakazał Michałowi zabrać także duszę Judasza aby zniweczyć przechwałki szatana. Ale powiedział Judaszowi, że on zniszczył jego nadzieję oddając hołd szatanowi. Zdrajcę więc znowu odesłano do piekła, gdzie ma on czekać aż do chwili sądu ostatecznego. Paweł opowiedział jak widział ulice Amene puste i wziął ze sobą kawałek pokruszonych wrót. Pozostały tam jednak niektóre dusze ukarane: mordercy, czarownicy i ci, co wyrzucają swoje małe dzieci do wody.

5. Losy Judasza po śmierci

a. Według koptyjskiej *Księgi zmartwychwstania Jezusa Chrystusa przez Bartłomieja*¹⁰⁶

6,3. Jezus zstąpił [do Amente]¹⁰⁷ i go rozpędził i skuł łańcuchami diabła, odkupił Adama i jego dzieci. Zbawił człowieka. Ulitował się nad swoim obrazem¹⁰⁸ Uwolnił całe stworzenie i cały świat. Uzdrawił swego syna, którego uderzył wróg. Wprowadził zbłąkane owieczki do swojej owczarni, On, pasterz¹⁰⁹ święty i godny zaufania i zaprowadził Adama do swego początku. Opuścił im grzechy. W pokoju! Amen!

¹⁰⁴ Por. Mt 28,13.

¹⁰⁵ Streszczenie wg. Erbeta 536n.

¹⁰⁶ Przekład z j. francuskiego. J.-D. KAESTLI, P. CHERIX, *L'évangile de Barthélemy d'après deux écrits apocryphes*, Turnhout 1993, Apocryphes I, 190-192.

¹⁰⁷ Personifikacja Piekła

¹⁰⁸ Adam został stworzony na obraz Boga, por. Rdz 1,27.

¹⁰⁹ Obraz Jezusa jako pasterza, por. J 10,11nn.

4. Wtedy Jezus zwrócił się ku człowiekowi, który go zdradził, to jest do Judasza Iskarioty, i rzekł do niego: "O Judaszu, jaki pożytek osiągnąłeś z tego, że Mnie wydałeś [w ręce] psów żydowskich?"¹¹⁰ Żaden. Ja natomiast zniósłem wszystkie cierpienia, aż wypełniłem [wolę] mojego Ojca i odkupiłem mój obraz i [mój] byt ukształtowany, który sam uformowałem. [Jeśli zaś chodzi] o ciebie, [nieszczęście tobie], dwakroć nieszczęście!"

5. [Judasza wziął stronę swego ojca, Diabła]. Został wyrzucony z księgi życia¹¹¹, [a] jego imię zostało wymazane z liczby świętych¹¹². Jego [tabliczka] została zmiążdżona. Oliwa z jego [glinianego] naczynia została wylana¹¹³. Jego odzienie¹¹⁴ zostało podarte. Szatan sprawił, że [się przed nim pojawił] i wyszedł potępiony¹¹⁵. Jego biskupstwo [zostało mu odebrane]¹¹⁶. Jego korona została zabrana¹¹⁷. Cudzoziemcy wzięli za jednym razem owoc jego cierpień¹¹⁸. Został obwiniony przekleństwem, jakoby płaszczem, a ono spłynęło jak woda¹¹⁹. Odzienie jego pychy zostało mu zabrane. Światło jego lampy zgasło¹²⁰. Jego dom został opuszczony¹²¹. Dni [jego życia] zostały skrócone¹²². Jego życie doszło do kresu. Jego odpoczynek został oddalony. Spadło na niego cierpienie. Światło odeszło od niego i opuściło go. Ciemność naszała na niego. Robak otrzymał go w dziedzictwo i okrył go zgnilizną¹²³. Aniołowie, którzy idą za Panem go obalili. Ucięli mu jego język. Wyrwali światło z jego oczu. Wyrwali mu włosy z jego głowy. Wyrwali mu jego usta.

6. Trzydzieści smoków - oto ich [imiona] pożrą go. Pierwszy to Oddalenie [od Boga], [drugi to] Złe Pragnienie, [trzeci to....], [czwarty to], piąty - Pragnienie, [szósty - Brak] Litości, siódmy - Arogancja, ósmy - [Spory], [dziewiąty] - Oszczercstwo, dziesiąty jedenasty - Potwarz, dwunasty - Obluda, trzynasty -, czternasty ..., piętnasty - Niezaspokojenie, szesnasty Przekleństwo, siedemnasty - Gniew, osiemnasty - Spisek, dziewiętnasty Pogubienie się, dwudziesty - Język Kłamiwy, dwudziesty pierwszy Bezwstyd, dwudziesty drugi Pogarda, dwudziesty trzeci Kłamstwo, dwudziesty czwarty - Zasadzka, dwudziesty piąty - Szaleństwo, dwudziesty szósty - Niedbałość,

¹¹⁰ Inna wersja: *w ręce arcykapłanów*.

¹¹¹ Por. Ap 3,5. Niezrozumiałe przejście od pierwszej osoby do trzeciej osoby. Wiele ze określeń Judasza znajdują się w Dz 1,20.

¹¹² Por. Ps 69,29.

¹¹³ Por. Mt 25,3n.

¹¹⁴ Por. Ap 3,4n.; 16,15.

¹¹⁵ Por. Ps 109,7.

¹¹⁶ Por. Ps 109,8 cytowany w Dz 1,20. Chodzi o urząd.

¹¹⁷ Por. Ap 3,11.

¹¹⁸ Por. Ps 109,11

¹¹⁹ Por. Ps 109,18.

¹²⁰ Por. Mt 25,8.

¹²¹ Por. Ps 69,26 cytowany w Dz 1,20.

¹²² Por. Ps 109,8.

¹²³ Por. Syr 19,3.

dwudziesty siódmy - Zarozumiałość, dwudziesty ósmy - Podstęp, dwudziesty dziewięty - Pożądliwość, trzydziesty - Odmowa Boga. Oto trzydzieści smoków, które [będą] pożerały Judasza [Iszkariotę. Oto] trzydzieści [węzów] Żydzi.... które go doprowadził do węzów... po nim rzucony w ciemności zewnętrzne¹²⁴ [Nikt] nie będzie o nim pamiętał. Nikt go nie odwiedzi. Zaniknie wspomnienie o nim po wszystkie czasy.

7. Oto przekleństwa, które Zbawiciel wygłosił wtedy, gdy znajdował się w Amenté...

7. 4. [I nikt tam się nie znajdował] jak owe trzy [głosy, które krzyczały ze strachu], z lęku i z cierpienia i z utrapienia w tym miejscu [zgrzytania] zębów, w miejscu [wzdychań, strachu] i robaka, który nigdy nie śpi¹²⁵ Nieszczęście im! Nieszczęśliwi, biedni wobec Boga. To są owi trzej, którzy zostali wykreśleni z księgi życia, którzy zostali wymazani z archiwów świętych i z wiedzy o zbawieniu. Są to Judasz, Kain i Herod¹²⁶ Oni znajdują się w tym miejscu w kształcie bytu trzygłowego i obdarzonego rogami [?]. Wobec braku miłosierdzia, który im ciąży, nie istnieje wspomnienie o nich. Judasz wydał Pana rzeczy niebiańskich i ziemskich, Herod spoliczkował Jezusa¹²⁷ Kain powstał na swego brata i zabił go.

b. Według łacińskiej *Żeglugi św. Brendana Opata* (IX w.)¹²⁸

25. Gdy święty Brendan płynął przez siedem dni na południe, ukazała im się na morzu jakaś sylwetka przypominająca człowieka siedzącego na skale, a przed nim tkanina długości mniej więcej płaszcza żołnierskiego, zwisająca między dwoma żelaznymi widełkami. Poruszały nią fale w taki sposób, jak zwykle poruszają statek w czasie sztormu. Jedni z braci mówili, że jest to ptak, drudzy uważali za statek. Mąż Boże usłyszawszy tę ich wymianę zdań, rzekł: "Nie sprzeczaście się. Zwróćcie statek w kierunku tego miejsca"

Kiedy mąż Boży zbliżył się w tym kierunku, fale stanęły jakby skrzepnięte. Znaleźli człowieka siedzącego na skale, kudłatego i brzydkiego, a fale z wszystkich stron przyplływały do niego i biły w niego aż po czubek głowy. Podczas odpływu ukazała się naga skała, na której siedział ów nieszczęśnik. Płótno zaś, które wisiało przed nim wiatr czasem unosił od niego, czasem uderzał nim po oczach i twarzy. Święty Brendan zaczął go wypytywać, kim jest, za jaką winę został tu zesłany, albo jakiego dopuścił się czynu, że tak wielką karę ponosi. Odpowiedział mu:

"Jam jest nieszczęsny Judasz i kupiec najgorszy. Nie za mój czyn, lecz ze względu na niewypowiedziane miłosierdzie Jezusa Chrystusa otrzymałem to miejsce. Nie poczytuje mi się go za miejsce kary, lecz jest to łaskawość Odkupiciela na uroczystość Zmartwychwstania Pańskiego" Był bowiem wtedy dzień Pański¹²⁹

¹²⁴ Por. Mt 8,12; 22,13; 25,30.

¹²⁵ Por. Ez 66,24.

¹²⁶ U Dantego, *Inf.* 34, w ostatnim kręgu piekła występuje też trójka: Judasz, Brutus i Kasjusz.

¹²⁷ Motyw nieznan z Ewangelii, być może nawiązanie do Mt 26,67n.

¹²⁸ *Żegluga świętego Brendana opata*, tł. I. Lewandowski, oprac. Jerzy Strzelczyk, Poznań 1992, 149-153.

¹²⁹ Chodzi tu nie o Wielkanoc ale o niedzielę, która jest pamiątką Zmartwychwstania.

"Wydaje mi się, gdy tutaj siedzę, jakbym przebywał w raju rozkoszy, gdy myślę z obawą o mękach jakie mnie czekają tego wieczora. Albowiem płoną jak masa ołowiu roztopiona w naczyniu dzień i noc wewnątrz góry, którą widzieliście. Tam przebywa Lewiatan¹³⁰ ze swymi towarzyszami. Byłem tam, gdy pożerał on waszego brata, a piekło było radosne do tego stopnia, że wyrzucało na zewnątrz ogromne płomienie; tak zawsze czyni, ilekroć pochłania bezbożne dusze. Ja zaś tutaj w każdą niedzielę mam miejsce ochłody od wieczora do wieczora, ponadto na Boże Narodzenie aż do Objawienia Pańskiego, od Wielkanocy do Zielonych Świąt oraz święta Oczyszczenia Bożej Rodzicielki oraz Wniebowzięcia¹³¹ i potem cierpię męki w piekielnych czeluściach razem z Herodem, Piłatem, Annaszem i Kajfaszem. Przeto zaklinam was na Zbawiciela świata, abyście raczyli wstawić się za mną do Pana Jezusa Chrystusa, abym mógł tu pozostać aż do jutrzejszego wschodu słońca, aby nie dręczyły mnie demony podczas waszego pobytu i nie odprowadziły mnie do złego dziedzictwa, jakie zgotowałem sobie niegodną zapłatą" Powiedział święty Brendan: "Niech się stanie wola Pańska. Tej nocy nie będą dręczyć cię demony aż do rana".

Znów zapytał go mąż Boży mówiąc: "Co ma znaczyć to płótno?" Ten odpowiedział mu: "To płótno podarowałem pewnemu trędowatemu, gdy byłem szafarzem u Pana. Lecz nie było moje to, co dałem. Należało ono bowiem do Pana i Jego braci. Dlatego nie mmm od niego żadnej ochłody, lecz raczej przeszkodę [w jej uzyskaniu]. Żelazne widły, na których wisi płótno, dałem kapłanowi świątyni, aby podtrzymywały naczynia. Głaz, na którym siedzę rzuciłem do dziury w drodze publicznej pod nogi przechodzących, zanim jeszcze zostałem uczniem Pana".

Gdy wieczorną porą cień okrył morze, oto niezmierzone chmary demonów obsiadły wokoło powierzchnię morza, wołając i mówiąc: "Odejdź od nas, mężu Boży, gdyż nie możemy przystąpić do naszego towarzysza, zanim ty nie odejdiesz; nie mamy zaś odwagi spojrzeć w twarz naszego księcia, dopóki nie oddamy mu jego przyjaciela. Ty zaś odebrałeś nam nasz kasek. Nie broń go podczas tej nocy". Odpowiedział im mąż Boży: "Nie ja bronię, ale Pan Jezus Chrystus pozwolił mu tej nocy pozostać tu aż do rana" Mówią do niego demony: "Dlaczego wzywasz imienia Pana w związku z nim, kiedy on sam jest zdrajcą Pana? Odpowiedział im mąż Boży: "Rozkazuję wam w imię Pana naszego Jezusa Chrystusa, abyście nie czynili mu żadnej krzywdy aż do rana".

Po upływie tej nocy wczesnym rankiem mąż Boży zaczął wyruszać w drogę. A oto niezliczona chmara demonów obsiadła bezdenną głębię, wydając złowieszcze głosy mówiąc: "O mężu Boży, przeklęty twój przyjazd i twój odjazd, ponieważ władca nasz tej nocy wychłostał nas w najokrutniejszy sposób za to, że nie postawiliśmy przed nim tego przeklętego jeńca" Odrzekł na to mąż Boży: "Wasze przekleństwo nas nie dosięga, ale was samych. Komu złorzeczenie, ten jest błogosławiony, a kogo błogosławicie, ten właśnie jest przeklęty" Odpowiedziały mu demony: "Podwójną karę poniesie w ciągu następnych sześciu dni nieszczęsny Judasz, ponieważ ty go broniłeś podczas tej minionej nocy" Od powiedział im czcigodny ojciec: "Nie macie tej mocy, ani wy, ani

¹³⁰ Imię biblijnego potwora (np. Ps 74,13n., Hi 3,18, itd.) na kształt moka.

¹³¹ Motyw częsty w literaturze średniowiecznej, występujący również w apokryficznych apokalipsach, i od IV w. w literaturze patrystycznej. To czasowe zwolnienie od kar następuje w różne dni i bywa skracane lub przedłużone. O tym problemie por. ANT 3, 273.

wasz władca, lecz moc Boża się stanie". I znowu dorzucił: "W imię Pana naszego Jezusa Chrystusa rozkazuję wam i waszemu władcy, abyście nie zadawali mi więcej cierpienia, niż dotychczas". Odpowiedziały mu: "Czy ty jesteś panem wszystkich, żebyśmy twoim słowom byli posłuszni? Rzekł im na to mąż Boży: "Jestem Jego sługą i cokolwiek rozkazuję w imię Jego, od Niego mam upoważnienie, On mi to zlecił"

I tak towarzyszyły mu dopóty, dopóki nie stracili z oczu Judasza. Powróciły wówczas demony i nieszczęśliwą duszę uniosły między sobą z wielkim pędem i wyciem.

LES TEXTES CONCERNANTS LA LEGENDE DE JUDAS

Résumé

L'auteur présente la figure de Judas selon les données des Apocryphes du Nouveau Testament et des légendes du Moyen Âge. Dans l'appendice est donnée la traduction polonaise des textes suivants La légende Dorée de Jacques de Voragine, de l'Évangile arabe de la naissance, de St Irénée, des fragments coptes de l'Évangile de Judas, du livre de la résurrection de Jésus Christ par Barthélemy (copte), de l'*Historia trium Regnum* de Jean de Hildesheim, de l'Évangile de Nicodème, de la narration de Joseph d'Arimatee, du Martyre de Pilate (éthiopien), de l'Évangile de Barnabé, des Actes d'Andrée et de Paul (copte), de la Navigation de St Brendan.